

УДК 343.14

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Тагієв С.Р., к. ю. н.,
голова
Апеляційний суд Чернігівської області

Стаття присвячена дослідженню поняття та змісту негласних слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано, що поняття та зміст негласних слідчих (розшукових) дій доцільно визначати через їх теоретичну модель, а саме: 1) це різновид слідчих (розшукових) дій; 2) ключова ознака – негласність; 3) тісний зв'язок з оперативно-розшуковою діяльністю; 4) структурно-логічна побудова їх системи, залежно від тяжкості вчиненого злочину та факту втручання у приватне спілкування; 5) полісуб'єктність проведення, що передбачає здійснення взаємодії між учасниками кримінального провадження; 6) переважне проведення у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Ключові слова: поняття, зміст, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, негласність, оперативно-розшукова діяльність, тяжкість вчиненого злочину.

Статья посвящена исследованию понятия и содержания негласных следственных (розыскных) действий. Обосновано, что понятие и содержание негласных следственных (розыскных) действий целесообразно определять через их теоретическую модель, а именно: 1) это разновидность следственных (розыскных) действий; 2) ключевой признак – негласность; 3) тесная связь с оперативно-розыскной деятельностью; 4) структурно-логическое построение их системы в зависимости от тяжести совершенного преступления и факта вмешательства в частное общение; 5) полисубъектность проведения, предусматривающая осуществление взаимодействия между участниками уголовного производства; 6) преимущественное проведение в уголовном производстве по тяжким или особо тяжким преступлениям.

Ключевые слова: понятие, содержание, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия, негласность, оперативно-розыскная деятельность, тяжесть совершенного преступления.

Tagiev S.R. THE CONCEPT AND CONTENT OF SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

The article is dedicated to research of concept and content of secret investigative (search) actions. The author proved that concept and content of secret investigative (search) actions is advisable to determine through their theoretical model, that includes: 1) secret investigative (search) actions is a type of investigative (search) actions; 2) the main feature of such actions is secrecy; 3) close relationship with operative-investigative activity; 4) structural and logical construction of their system depending on severity of crime and the fact of interference into private communication; 5) polysubject character of their conducting that involves interaction between participants of criminal proceedings; 6) priority conducting within criminal proceedings on serious or extremely serious crimes.

Key words: concept, content, investigative (search) actions, secret investigative (search) actions, secrecy, operative-investigative activity, severity of the crime.

Постановка проблеми. Після прийняття КПК України у 2012 р. розширилося коло слідчих (розшукових) дій, відповідно, з'явилися такі, які за своїм характером суттєво відрізняються від інших, що обумовлюється негласністю їх проведення. Введення значених негласних слідчих (розшукових) дій до системи кримінального процесу здійснюється вперше. Раніше порядок провадження досудового розслідування злочинів відбувався у таких організаційно-правових формах, де вказані дії мали статус оперативно-розшукових заходів та могли проводитись лише уповноваженими на те оперативними підрозділами. Як і в оперативно-розшуковій діяльності, проведення негласних слідчих (розшукових) дій допускається у виняткових випадках та за умови, що в інший спосіб отримати інформацію неможливо. Законодавством встановлені

граничні строки, порядок їх провадження та документування отриманих результатів. Відомості, здобуті внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, підлягають фіксації та використовуються під час доказування у кримінальному провадженні нарівні з доказами, отриманими гласним шляхом. Тому особливий процесуальний статус вказаних дій ставить на порядок денний необхідність детального наукового розроблення поняття та змісту негласних слідчих (розшукових) дій.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідження окремих питань удосконалення, реформування, реорганізації, модернізації, розвитку тощо системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві, а після 2012 р. в Україні – негласних слідчих (розшукових) дій, займалися і продовжують займатися такі вітчизняні й

зарубіжні вчені: К.В. Антонов, Л.І. Аркуша, О.М. Бандурка, В.Д. Берназ, Є.М. Блажівський, В.І. Василичук, В.О. Глушков, В.Ю. Голубовський, В.Г. Гончаренко, В.В. Городовенко, Д.В. Гребельський, С.О. Гриненко, Ю.М. Грошевий, С.М. Гусаров, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, С.І. Захарцев, В.С. Зеленецький, С.В. Ківалов, І.П. Козаченко, О.І. Козаченко, І.М. Козьяков, В.А. Колесник, В.П. Корж, С.С. Кудінов, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, П.П. Михайленко, М.М. Михеєнко, Д.Й. Никифорчук, В.В. Ніколюк, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, І.В. Сервецький, Г.К. Синілов, Є.Д. Скулиш, С.М. Стахівський, В.Є. Тарасенко, О.Ю. Татаров, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, Р.М. Шехавцов, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, О.Ю. Шумилов, О.М. Юрченко, О.О. Юхно та ін. Разом із тим окремі теоретичні питання щодо визначення поняття та змісту негласних слідчих (розшукових) дій донині становлять предмет численних наукових дискусій.

Метою статті є дослідження поняття та змісту негласних слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, інституту негласних слідчих (розшукових) дій у вітчизняному кримінальному процесі присвячено гл. 21 нового КПК України. Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246 КПК України). На вказану ключову ознаку негласних слідчих (розшукових) дій наголошують і вітчизняні не лише вчені-процесуалісти, а й судді-практики, зазначаючи, що «слідчі (розшукові) дії треба відрізнити від негласних слідчих (розшукових) дій, які хоча і є їх різновидом, проте відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню» [1, с. 17]. С.М. Міщенко зазначає, що «необхідно пам'ятати, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться лише у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Обов'язок доведення неможливості отримати такі відомості іншим чином, ніж як у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, покладається на особу, яка заявляє клопотання про їх проведення» [2].

Наявність у назві досліджуваних процесуальних дій словосполучення «слідчі (розшукові)» вказує на те, що такі негласні дії органів досудового розслідування, як і інші слідчі (розшукові) дії, слід розуміти як передбачені КПК України заходи, що застосовуються компетентними особами для збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів під час досудового

розслідування. Негласність слідчих (розшукових) дій означає особливий порядок їх підготовки, проведення та зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. До того ж, утаємниченими такі відомості мають бути не лише від осіб, стосовно яких проводяться ці негласні дії, а й від будь-яких інших осіб, зокрема й працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, пересічних громадян тощо, які не задіяні в підготовці й проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, навіть якщо вони беруть участь в інших заходах із здійснення досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Саме негласність виступає тим чинником, який істотно впливає на визначення видів негласних слідчих (розшукових) дій, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, визначення основних виконавців і кола учасників, обрання способу фіксування перебігу й результатів проведення. Особливі процесуальні вимоги впливають і на розроблення специфічних тактичних прийомів і тактико-криміналістичних рекомендацій з проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні [3, с. 129–130]. Як бачимо, ключовим компонентом у понятті «негласні слідчі (розшукові) дії» є правовий феномен негласності, який першим до свого змісту включила наука і практика оперативно-розшукової діяльності, а вже потім – кримінальний процес. Проте викладене не впливає істотним чином на етимологічну та змістовну сутність цього феномена.

Стосовно кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності негласність являє собою статичний стан певної системи (інформації, діяльності і т. п.), приховуваної від зацікавлених осіб. У свою чергу, забезпечення негласності (динамічна складова) являє собою діяльність уповноважених на те суб'єктів та учасників кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, спрямовану на приховування від певної групи осіб інформації, здатної завдати шкоди інтересам розкриття, розслідування злочину.

Ураховуючи викладене, можемо узагальнити, що негласність не є винятковою категорією оперативно-розшукової діяльності, природа негласності єдина у різних напрямків правоохоронної діяльності (у т. ч. у кримінальному провадженні при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій), відрізняються лише засоби і методи її забезпечення.

У силу наведеної властивості «негласності», негласні слідчі (розшукові) дії окремі вітчизняні вчені-процесуалісти небезпідставно відносять до особливого інструментарію практичної реалізації процедури доказування у кримінальному провадженні [4, с. 148].

Однією з найактуальніших проблем, яка потребує ґрунтовного наукового дослідження і впровадження в практику і навчальний процес, є визначення понять оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, їх співвідношення в процесі розкриття та розслідування злочинів за новим КПК України.

За висловом Є.Д. Лук'янчикова та Б.Є. Лук'янчикова, за характером і пізнавальними можливостями негласні слідчі (розшукові) дії наближаються до відповідних оперативно-розшукових заходів, що передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», провадження яких покладається на визначені цим законом оперативні підрозділи [5, с. 149].

До прийняття нового КПК України вітчизняні науковці одноставно розглядали оперативно-розшукову діяльність, як забезпечувальну діяльність по відношенню до кримінального процесу [6]. Після набрання новим КПК України чинності «ситуація ускладнилася» тим, що у ньому розширилося коло слідчих дій, тобто з'явилися слідчі дії («негласні слідчі (розшукові) дії»), які за своїм характером суттєво відрізняються від інших, що обумовлюється, насамперед, негласністю їх проведення та специфікою прийняття рішення щодо їх необхідності та вмотивованості. Це викликало полеміку як у наукових колах, так і серед тих осіб, які безпосередньо здійснюють правозастосовну діяльність. Наголосимо, що проведене нами анкетування працівників суду і правоохоронних органів виявило, що 55,6% респондентів вбачає принципову різницю між оперативно-розшуковими заходами та негласними слідчими (розшуковими) діями і 44,4% вважає, що різниця несуттєва.

Зазначимо, що наведена нами вище ознака «негласності» та її складові елементи дозволяють дійти висновку про практично повну тотожність негласних слідчих (розшукових) дій з оперативно-розшуковими заходами, які здійснюються уповноваженими оперативними підрозділами. Основна та одна з нечисленних відмінностей полягає у суб'єкті – слідчий або оперативний підрозділ, та, відповідно, це слідча дія або оперативно-розшуковий захід. До інших відмінностей негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів належить, зокрема, те, що однією з підстав проведення негласних слідчих (роз-

шукових) дій є наявність початого досудового розслідування, яке розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Після внесення заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення до ЄРДР повинні проводитися лише негласні слідчі (розшукові) дії, а не оперативно-розшукові заходи. У такому разі оперативно-розшукова діяльність, за новим КПК України, буде мати місце лише до внесення інформації у реєстр.

Професор М.А. Погорецький у науковій статті «Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні» [7] дотримується думки, що з набранням чинності КПК України 20 листопада 2012 р. інститут оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства ліквідовано. Вважаємо, що подібна позиція видається занадто радикальною, у зв'язку з чим слід пояснити, що абсолютної ліквідації інституту оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства не відбулося. Водночас суттєві зміни все ж таки відобразилися на стані ОРД у кримінальному судочинстві. Зокрема, нині окрема категорія оперативно-розшукових справ – справ оперативно-розшукового супроводу кримінального провадження – не заводиться і оперативно-розшукові заходи в межах таких справ не проводяться. Проте оперативно-розшукова діяльність як така не заборонена, і всі необхідні оперативні заходи виконуються в порядку, передбаченому Законом України «Про ОРД» та відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами. Чинний КПК України із введенням окремого виду слідчих дій – негласних – не відмінив завдань оперативно-розшукової діяльності і не переклав виконання таких завдань на слідчого. Проте багато хто з науковців і практиків вказують на наявність проблем, які створило рішення про відміну оперативно-розшукового супроводу кримінального провадження, і не лише на стадії його досудового розслідування [8].

Якщо звернутись до прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, то цей процес передбачає досить істотну підготовку, зокрема заведення оперативно-розшукової справи, що передбачає накопичення й, що головне, перевірку певних обсягів інформації, а це, у свою чергу, має забезпечити винятковість застосування й недопущення порушення прав та свобод людини під час проведення таких заходів. Натомість у КПК України не визначається категорія осіб, щодо яких слідчий (прокурор, слідчий суддя) може приймати рішення про застосування негласних слід-

чих (розшукових) дій. Таким чином, фактично такою особою може стати будь-яка людина, з обмовкою хіба що стосовно кримінального провадження щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Слід зазначити, що максимальний строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії в одному кримінальному провадженні, згідно з ч. 5 ст. 246 КПК України, становить (за умов продовження) 18 місяців. Так само, відповідно до ч. 3 ст. 9-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», максимальний строк ведення оперативно-розшукової справи (за умов продовження) становить 18 місяців, за виключенням окремих виняткових обставин «безстроковості», які встановлюються як щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, так і ведення оперативно-розшукової справи (понад 18 місяців).

Вважаємо, не потребує додаткової аргументації теза про те, що проведення як оперативно-розшукових заходів, так і негласних слідчих (розшукових) дій має передбачати комплексну негласну роботу щодо осіб, які розробляються, у тому числі й з активним використанням інституту конфіденційного співробітництва. Слід зазначити, що вперше в законодавчому акті такого ґатунку, як КПК України, нормативно визначено право на використання конфіденційного співробітництва у процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яке закріплене у ст. 275 КПК України. Відповідно у ч. 1 ст. 275 КПК України зазначено, що під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом [9, с. 126]. Тому академік В.Ю. Шепітько справедливо відніс нормативно-правове врегулювання позбавлення слідчого можливостей самостійно здійснювати збирання і формування доказової бази по справі до новацій нового КПК України [10, с. 35].

Як слушно зазначають В.О. Черков та О.М. Чистолінов, напрацювання оперативних підрозділів у цьому напрямку, безперечно, є більш успішними, ніж у слідчого, який взагалі до сьогодні не має ані осіб, з якими у нього встановлене конфіденційне співробітництво, ані досвіду оперативної роботи тощо. Тому поіменовані вчені справедливо ставлять нагальне питання: чи буде ефективним проведення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій без використання можливостей оперативного підрозділу? Шукаючи відповідь на це питання, В.О. Черков та О.М. Чистолінов посилають-

ся на положення КПК України щодо надання можливості використання конфіденційного співробітництва і слідчим. Проте така робота передбачає необхідність володіння специфічними вміннями та навичками, витрат значних обсягів часу та цілеспрямованих зусиль, дотримання вимог конспірації, забезпечення безпеки зазначених осіб тощо, а це дозволяє ставити виважене й обґрунтоване питання про готовність сучасних слідчих до такої, м'яко кажучи, специфічної діяльності [11].

Підтримуючи озвучену позицію вітчизняних учених, додамо, що нами, за результатами аналізу правової основи конфіденційного співробітництва на рівні КПК України (ст. 275), сформульовано зауваження до названої правової норми, яке полягає у тому, що вона не дає чіткої відповіді на запитання, хто має встановлювати таке конфіденційне співробітництво: слідчий чи оперативний працівник? Адже Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [12] не передбачає слідчого у якості суб'єкта ОРД. В.О. Глушков із цього приводу зазначає, що не є доцільним запроваджувати у кримінально-процесуальному законі окремий механізм, що забезпечить можливість слідчим здійснювати оперативно-розшукові функції, з метою реалізації яких законодавцем у складі окремих правоохоронних органів передбачено існування оперативних підрозділів [13, с. 48]. Вважаємо, що законодавець мав на увазі, що слідчий наділяється правом використання результатів конфіденційного співробітництва у процесі розкриття злочину та у якості доказів під час судового розгляду.

Тому переконані, що розмежування повноважень оперативних підрозділів та слідчого сьогодні дає нормативно-правові підстави й реальну можливість здійснювати ефективну протидію злочинності силами й засобами як оперативно-розшукової діяльності, так і кримінального провадження. Слідчий, безумовно, є ключовою фігурою у кримінальному процесі, проте наділення його оперативно-розшуковими (за своєю суттю) засобами й методами встановлення доказів у кримінальному провадженні, вважаємо, негативно позначиться як на кримінальному судочинстві України в цілому, так і на якості та своєчасності розслідування окремого кримінального провадження тощо.

Таким чином, у контексті визначених змістовних ознак можемо констатувати, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Отже, враховуючи наведене визначення, втілене у ч. 1 ст. 246

КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії не відокремлюються від інших слідчих (розшукових) дій, а є їхнім різновидом та регулюються у загальному порядку, передбаченому КПК України, іншими законами України та підзаконними нормативно-правовими актами. Разом із тим, як справедливо наголошується вченими, специфіка їх проведення потребує спеціального врегулювання шляхом розроблення та прийняття (або використання вже існуючих) відповідних внутрішніх відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актів [14, с. 141; 15, с. 509].

Висновки. Отже, на підставі вищевикладеного, можемо підсумувати, що поняття та зміст негласних слідчих (розшукових) дій доцільно визначати через їх теоретичну модель, а саме: 1) це різновид слідчих (розшукових) дій; 2) ключова ознака – негласність; 3) тісний зв'язок з оперативно-розшуковою діяльністю; 4) структурно-логічна побудова їх системи залежно від тяжкості вчиненого злочину та факту втручання у приватне спілкування; 5) полісуб'єктність проведення, що передбачає здійснення взаємодії між учасниками кримінального провадження; 6) переважне проведення у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Городовенко В.В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій / В.В. Городовенко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1. – С. 15-20.
2. Свіжий погляд на негласні дії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zib.com.ua/ua/13271-svizhiy-poglyad-na-neglasni-dii-u-vss-obgovorili-zastosuvann.html>.
3. Колесник В.А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В.А. Колесник // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 129-134.
4. Благуа Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення / Р.І. Благуа // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 147-152.
5. Лук'янчиков Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії та їх класифікація / Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – № 4. – С. 149-153.
6. Черков В.О. До питання про співвідношення оперативно-розшукової діяльності й негласних слідчих (розшукових) дій за проектом нового КПК України / В.О. Черков, О.М. Чистолінов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d120106.html>.
7. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М.А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 270-276.
8. Відповіді проф. Колесника В.А. на запитання, поставлені після відеолекції: «Проблемні питання процесуального регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій» // Академія адвокатури України > Новини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://au.edu.ua/ua/news/1506/>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 22 травня 2012 року: (Відповідає офіц. текстів) – К.: Алерта, 2012. – 304 с.
10. Шепітько В.Ю. Трансформації в кримінальному процесі та деякі тенденції криміналістики в сучасних умовах / В.Ю. Шепітько // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2012. – С. 35-39.
11. Черков В.О. До питання про співвідношення оперативно-розшукової діяльності й негласних слідчих (розшукових) дій за проектом нового КПК України / В.О. Черков, О.М. Чистолінов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d120106.html>.
12. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-ХІІ від 18 лют. 1992 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303 (зі змінами та доповненнями).
13. Глушков В.О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В.О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 2 (6). – С. 42-50.
14. Аркуша Л.І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій / Л.І. Аркуша // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 141-144.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / С.В. Ківалов, С.М. Міщенко та ін. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.